

تحلیلی بر مشارکت شهروندی و مدیریت شهری در شهرهای کوچک مطالعه موردی؛ شهر کوچک یونسی

عباسی ابراهیم‌زاده: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران*
خدیدجه فاطمی‌نژاد: دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

چکیده

تفکر نهادینه‌سازی مشارکت و حضور مردم در فرآیند اداره و مدیریت شهرها از برنامه‌ها و راهکارهای مؤثر در رسیدن به مدیریت شهری کارآمد است که در جوامع مختلف به اشکال گوناگون و روش‌های مختلف قابل مشاهده می‌باشد. بمنظور تحقق این مهم شناخت موانع، مشکلات و راهکارهای تقویت مشارکت مردم در امور محلی و شهری، در برنامه‌ریزی و مدیریت مشارکتی، یکی از ضروریات مدیریت مطلوب شهرهاست. در این پژوهش مدیریت شهری و چگونگی مشارکت مردم در شهرهای کوچک مورد بررسی قرار گرفته و بدین منظور شهر یونسی از شهرستان بچستان، استان خراسان رضوی که در سال ۱۳۸۳ به شهر تبدیل شده است به عنوان محدوده مطالعه انتخاب و ۱۰۰ نفر از شهروندان (خانوار) و اعضای شورای شهر و پرسنل شهرداری، به عنوان نمونه آماری انتخاب شده است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و برای جمع آوری داده‌ها از دو شیوه اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. بدین منظور چگونگی مشارکت شهروندان در امور مربوط به شهر به عنوان متغیر اصلی تحقیق بررسی شده است. برای این منظور از روش دلفی و از آزمون One-Sample T-test استفاده شده است. نتایج یافته‌ها نشان دهنده آن است که متغیر مشارکت از دید شهروندان با میانگین جامعه ۱/۳۵۱۰ که از ۱/۵ (میانگین برابری جواب‌ها) کمتر است و با توجه به سطح معناداری که از ۰/۰۵ کمتر بوده، با ضریب اطمینان در سطح ۹۵٪ شهروندان در امور مربوط به شهر با شورای شهر و شهرداری مشارکت لازم را ندارند. از دید مدیران شهری نیز میانگین جامعه، بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت ۳/۳۶۰۰ بوده و با توجه به سطح معناداری که از ۰/۰۵ کمتر است، بنابراین، با ضریب اطمینان در سطح ۹۵٪ شهروندان در امور مربوط به شهر با شورای شهر و شهرداری از دید مدیران نیز همکاری لازم را ندارند. از این رو به منظور تقویت مشارکت‌های مردمی و توسعه کارکردهای شهری؛ فراهم نمودن زمینه‌های مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها باید به عنوان یک اصل اساسی مورد توجه جدی مدیران شهری قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: مدیریت شهری، مشارکت شهروندی، شهرهای کوچک، شهر یونسی.

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

معمولاً یکی از عرصه‌های مهم مشارکت اجتماعی، مشارکت شهروندی است. تشویق مردم در مشارکت امور شهری از راهکارهای عملی بهبود زندگی اجتماعی محسوب می‌شود. بحث مشارکت نه تنها در قانون اساسی جمهوری اسلامی و اصول مختلف آن مورد اشاره و توجه جدی قرار گرفته، بلکه از جمله حقوق اساسی شهروندان به شمار می‌رود که در برگیرنده مجموعه‌ای از حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی می‌باشد (بشیرزادگان، ۱۳۸۹: ۱). زندگی شهری جهت گسترش، تداوم و بقای خود مستلزم همکاری و همیاری تمامی مردم در تمام سطوح و از هر طبقه‌ای می‌باشد، چرا که محیط زندگی در شهر بر طبق نیازهای همگان شکل می‌گیرد (صادقی‌پور خامنه، ۱۳۸۹: ۲). اصولاً رابطه شهر و شهروندی دو سویه است، انسان‌ها شهر را می‌سازند و شرایط شهرها در زندگی آنها تاثیر قاطع و امکان ناپذیر دارد. اصلاح ساختار شهری و بهینه کردن شهرنشینی به اصلاح و بهینه کردن این رابطه نیاز دارد، که مدیریت شهری سازماندهی این ارتباط را بر عهده دارد و برای دستیابی به شهر ایده آل (شهر پارک، روان، سبز، پویا و فرهنگی) راهی طولانی و خطیری پیش روی ما نهاده است و تلاش عظیمی می‌طلبد (جاجرمی و دیگران، ۱۳۷۷: ۱۰). مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی شهری، شکلی از مشارکت است که منجر به دخالت مردم در ایجاد و مدیریت محیط‌های طبیعی و مصنوع زندگی خود می‌گردد. باور اصلی که این رفتار مشارکتی را توجیه می‌کند، آن است که اگر

شهروندان فعال باشند و به جای آن که با آنان به عنوان مشتری و خریدار خدمات رفتار شود، در خلق و اداره محیط زندگی خود دخالت کنند، محیط دارای عملکرد بهتری خواهد بود (نادری بوانلو، ۱۳۸۹: ۸). بنابراین، می‌توان گفت که مشارکت مردم در روند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری شهری، یکی از عناصر اصلی حکومت مردمی بوده و افزایش مشارکت مردم در امور شهری، می‌تواند در ایجاد تعادل شهری، نقش ارزنده‌ای را ایفا نماید. بنابراین، در این مقاله میزان مشارکت شهروندان در شهر کوچک یونسی مورد ارزیابی قرار گرفته و بدین منظور از طریق پرسشنامه از مردم این شهر چگونگی مشارکت یا عدم مشارکت شان در چهار زمینه شامل؛ - حضور در انتخابات و مشارکت در تعیین اهداف و مدیریت شهری- ارا ئه نظرات به مسئولان در مورد مسائل و مشکلات شهر - مشارکت اقتصادی در مدیریت شهری - تأمین نیروی انسانی مورد نیاز برای انجام طرح‌ها (حضور داوطلبانه مردم در فعالیت‌های شهری) و همچنین دلایل شرکت و عدم شرکت شان، بررسی شده است. شهرهای جهان چه در دنیای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه در قرن حاضر تنش‌های تازه‌ای پیش رو دارند و هرگاه صحبت از شهر و مشکلات اداری آن به وجود می‌آید، شاید بی‌اختیار تصویر شهر بزرگی چون تهران، مشهد و ... در اذهان نقش می‌بندد و مشکلات فراوانی از قبیل شلوغی و ازدحام جمعیت، ترافیک، گرانی مسکن و ... را در ذهن متبادر می‌سازد. این موارد، تصویر زندگی در همه‌ی شهرها نیست؛ تعداد بسیار زیادی از شهرهای ما را شهرهای به اصطلاح کوچک و روستا-شهرهایی تشکیل می‌دهند که مشکلات خاص خود را

۲-۱- اهمیت و ضرورت

وجود مشکلات ناشی از رشد شهرهای بزرگ، تراکم جمعیت و همچنین مهاجرت روستائیان به این شهرها موجب توجه و تأکید برنامه‌ریزان به تقویت و رشد شهرهای کوچک گردیده است. این اعتقاد وجود دارد که با تقویت شهرهای کوچک می‌توان مسیر مهاجرت‌های روستائیان به شهرهای بزرگتر را تغییر داده و بسیاری از مشکلات موجود در نواحی روستایی را که ناشی از عدم دسترسی مناسب روستائیان به مراکز خدماتی است برطرف نمود. کاهش مشکلات شهرهای بزرگ، متعادل کردن شبکه شهری و کنترل مهاجرت‌ها در گرو توجه جدی به مشکلات شهرهای کوچک است. همه این اهداف زمانی محقق می‌شود که مشکلات شهرهای کوچک، کم جمعیت، دورافتاده و محروم شناسایی شده و مدیریت شهری همراه با مشارکت مردمی در این شهرها تقویت شود. زیرا در صورتی که این شهرها به توسعه‌ی لازم دست نیابند، خود به سکوی پرشی برای مهاجران جدید بدل خواهند شد. در ایران با اجرای سیاست تبدیل روستاها به شهر، بسیاری از نقاط روستایی به ویژه در دو دهه اخیر به شهر تبدیل شده‌اند. اما باید توجه داشت که بدون توجه به عنصر مدیریت کارآند در شهرهای کوچک، این شهرها نخواهند توانست نقش خود را در توسعه منطقه‌ای و ملی به خوبی ایفا کنند. مدیریت شهری در این شهرها با مشکلات عدیده‌ای دست و پنجه نرم می‌کند. مهمترین عوامل تأثیرگذار در مدیریت شهری در شهرهای کوچک، شهرداری و شورای شهر هستند که با مشکلات گوناگونی مواجه هستند و این مشکلات می‌تواند عملکرد مدیریت شهری را تحت

داشته (معصوم، ۱۳۸۰: ۵)، و به دلایل مختلفی از جمله تمرکز امکانات و خدمات در شهرهای بزرگ و شکل‌گیری پدیده‌ی نخست شهری در شبکه‌ی شهری ایران و به تبع آن مشکلات فراوان شهرهای بزرگ، باعث عدم توجه جدی به مشکلات اینگونه شهرهای کوچک شده است. همان طوری که می‌دانیم هر فعالیت اجتماعی بدون وجود مدیریت سازمان یافته‌ای که اهداف و ابزارهای رسیدن به آنها را مشخص کند و فعالیت‌ها را هماهنگ نماید، از هم می‌پاشد و به بی‌نظمی می‌گراید (سعیدنیا، ۱۳۸۲: ۱۵). شهرهای کوچک نیز به عنوان یک سیستم، نیازمند مدیریتی می‌باشند که به تعیین اهداف و برنامه‌ها پرداخته و فعالیت عناصر مختلف شهری را هماهنگ نماید. از آن جا که شهر پدیده‌ای پویا بوده و به فراخور این پویایی نیازمند مدیریت شهری و برنامه ریزی اصولی می‌باشد، بنابراین برای اداره‌ی آن، سازمانی به نام «شهرداری» تأسیس می‌شود. باید توجه داشت که اگر چه تبدیل یک روستا به شهر می‌تواند گامی مثبت در راستای توسعه محلی باشد و از طرف دیگر با تأسیس شهرداری و اعمال قوانین لازم، رشد و توسعه‌ی آینده‌ی این شهرها هدایت می‌شود، اما باید توجه داشت که با ارتقای یک روستا به سطح شهر و شکل‌گیری شهرداری در آن، مشکلات زیادی در سطح این شهرها ایجاد می‌شود که بخشی از آن با مشارکت فعالانه شهروندان قابل حل است. تحقیق حاضر نیز به دنبال آن است تا این مشکلات را در شهر یونسی از شهرستان بجنستان که در سال ۱۳۸۳ تبدیل به شهر شده در قالب سؤالات اساسی و فرضیه‌های تحقیق که در ادامه آمده است، مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

الشعاع قرار دهد. بنابراین، برای رسیدن به اهداف توسعه باید این مشکلات شناسایی شده و در جهت رفع آنها اقدامات اساسی از جمله بهره‌گیری از مشارکت‌های همه‌جانبه مردم صورت گیرد.

۱-۳- اهداف تحقیق

پژوهش حاضر اهداف زیر را دنبال می‌کند: الف؛ هدف کلی که عبارت است از؛ بررسی و شناسایی مشکلات مدیریت شهری در شهر یونسی و ارائه راهکارهای برون‌رفت از این مشکلات. اهداف جزئی شامل؛ زمینه‌سازی برای ارتقاء و بهبود مدیریت شهرهای کوچک از طریق تسهیل ارتباط میان مردم و مسئولان شهری و ساختن بستری مناسب جهت مشارکت فعال مردم در اداره امور شهر.

۱-۴- پیشینه تحقیق

در ارتباط با مشکلات مدیریت شهری در شهرهای کوچک، مطالعات اندکی صورت گرفته است و بیشتر مطالعاتی که بر روی شهرهای کوچک انجام شده، صرفاً به نقش این شهرها در توسعه روستایی، ناحیه‌ای و منطقه‌ای پرداخته‌اند و از این نکته غفلت شده که ایفای نقش مثبت شهرهای کوچک در توسعه منطقه‌ای، در گرو توجه جدی به مشکلات مدیریتی این شهرها و تلاش در جهت مرتفع نمودن آنها است. انجمن شهری ویکتوریا (۱۹۹۵) که در استرالیا قرار دارد و کار هماهنگی شوراهای منطقه و خدمات رسانی به آنها را بر عهده دارد، طی یک تحقیق به این نتیجه رسیدند که بزرگترین مشکل شوراهای روستایی، کمبود بودجه و سرمایه و هزینه زیاد به خصوص در زمینه‌های زیر ساختی مثل جاده‌هاست که این بر روی موفقیت شوراهای تأثیر

می‌گذارد (آذربایجان‌ی و دیگران، ۱۳۸۵: ۶). رونالد مک‌گیل^۱ در مقاله‌ای تحت عنوان؛ مدیریت شهری در کشورهای در حال توسعه، که در سال ۱۹۹۸ منتشر شده است، تفکر موجود درباره مدیریت شهری در شهرهای بزرگ و کوچک کشورهای در حال توسعه را مورد بررسی قرار داده و بر اهمیت استراتژیک توسعه شهری، متمرکز شده است؛ هدف کلی این تحقیق، تمرکز زدایی مدیریت شهری است. بنابراین، مدیریت شهری باید به وسیله پایین‌ترین سطح حکومت صلاحیت دار اداره شود. همچنین مدیریت شهری باید از یک طرف، برنامه‌ریزی برای تأمین و حفظ تأسیسات و خدمات شهری را جستجو کند و از طرف دیگر اطمینانی را به دست آورد که حکومت محلی از نظر تشکیلاتی و مالی، وضعیت و حالت مناسبی دارا است. استراتژی مدیریت شهری نیز باید بر روی چالش‌های مدیریت شهری و توسعه سازمانی متمرکز شود (McGill, 1998; 465-469)

مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری با همکاری مهندسان مشاور "پارت" در یک طرح پژوهشی در سال ۱۳۷۵، سیاست ایجاد شهرداری در روستاهای بزرگ را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. در این طرح پژوهشی؛ سه عامل منابع در دسترس برای تأمین درآمد، میزان منابع غیر مالی در دسترس شهرداری‌ها و توانایی مدیریتی شهرداری، به عنوان مهمترین عوامل مؤثر بر میزان موفقیت شهرداری‌های تازه تأسیس، ذکر شده است. و اهداف این سیاست جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها، جلوگیری از گسترش شهرهای بزرگ، بهبود بخشیدن به نظام پراکنش یا توزیع متوازن

1 - Ronald McGill

(ساختاردهی بوروکراتیک از نوع وبری و ساختار ماتریسی، پروژه ای و موقتی) برای سازماندهی مجدد شهرداری پرداخته و در پایان نتیجه گرفته است که با توجه به چندگانگی در مدیریت شهری و تعدد فعالیت‌های موازی بین سازمانی و در پی آن افزایش نارضایتی شهروندان، فعالیت‌ها باید در دو سطح ملی و محلی در جهت یکپارچگی مدیریت شهری با نظارت شورای شهر صورت گیرد (رهنما، ۱۳۸۲: ۷۲-۶۲). همچنین در تحقیق دیگری در زمینه مدیریت شهری، مشکلات مدیریت شهری ایران را در مؤلفه‌های ذیل دسته‌بندی نموده است: - نگرش بخشی به مدیریت - عدم هماهنگی در برنامه‌ریزی - فقدان چارچوبی مشخص به منظور بهره‌گیری از مشارکت شهروندان - عدم جایگاه درست شورای شهر - عدم مشارکت در تصمیم‌گیری (لطیفی، ۱۳۸۷: ۱۵).

۱-۵- سوال‌ها و فرضیه‌ها

سوال‌های اساسی؛
- مهمترین مشکل مدیریت شهری شهر یونسی از نظر مدیران چیست؟
- وضعیت مشارکت مردم در مدیریت شهری یونسی چگونه است؟
فرضیه‌های تحقیق؛
- به نظر می‌رسد که کمبود منابع مالی و درآمدی یکی از مهمترین مسائل مدیریتی شهر کوچک یونسی محسوب می‌گردد.
- به نظر می‌رسد که شهروندان در شهر کوچک یونسی در امور مربوط به شهر با شورای شهر و شهرداری مشارکت و همکاری لازم را ندارند.

جمعیت، استفاده از کلیه امکانات کشور و نقش، اهمیت و عملکرد شهرهای کوچک در ایجاد نظامی سلسله‌مراتبی، از کانون‌های زیستی در جهت توسعه عدالت اجتماعی و پراکنش خدمات مورد نیاز در سطح ملی، همراه با ارتباط این شهرها با سطحی برتر و فروتر از خود، و نیز روستاها و شهرهای میانی بیان شده است (مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۱۳۸۰: ۱۰۹-۱۰۸).

معصوم نیز در مقاله‌ای با عنوان؛ مشکلات مدیریت شهرهای کوچک، که در ماهنامه شهرداریها به چاپ رسیده است، مواردی از قبیل کمبود منابع درآمدی در شهرهای کوچک، عدم مشارکت شهروندان در امور شهری و انتظارات و توقعات بالای آنها از مدیریت شهری، عدم وجود واحد فنی و عمرانی برای کنترل فعالیت‌های عمرانی و شهرسازی و عدم درک صحیح مدیران از طرح‌های شهری را به عنوان مهمترین مشکلات مدیریت شهری در شهرهای کوچک ذکر می‌کند (معصوم، ۱۳۸۰: ۲۰-۱۳). علیزاده در رساله کارشناسی ارشد خود در سال ۱۳۸۸ با عنوان؛ بررسی مسائل و مشکلات مدیریت شهری در شهرهای کوچک مطالعه موردی شهرستان خواف، کلیه شهرهای این شهرستان را مورد بررسی قرار داده. و مهمترین مشکل مدیریت شهری این شهرها را کمبود منابع درآمدی بیان کرده است (علیزاده، ۱۳۸۸: ۱۷۰).

رهنما در مقاله‌ای با عنوان؛ پارادایم بهبود مدیریت شهری: با تکیه بر شهر مشهد، وظایف، نقش و چالش‌های سازمان شهرداری را به عنوان عمده‌ترین نهاد اجرایی مدیریت شهری پس از تشکیل شوراهای اسلامی مورد بررسی قرار داده و با بررسی چالش‌های مدیریت شهری به ارائه دو الگوی پیشنهادی

۱-۶- روش تحقیق

در این پژوهش روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و برای جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از دو شیوه اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. در بخش نظری تحقیق روش اسنادی مورد استفاده قرار گرفته که شامل مطالعه منابع موجود، اعم از کتابها و مقالات معتبر فارسی و لاتین، گزارش‌ها و طرح‌های موجود در این زمینه بوده است. در بخش میدانی، مطالعه موردی مد نظر قرار گرفته و وضعیت شهر یونسی از نزدیک مورد بررسی و مشاهده قرار گرفت و برای جمع آوری آمار و اطلاعات از پرسشنامه بهره گرفته شد. بدین منظور پرسشنامه‌ای تهیه و در اختیار شهروندان و مسئولان شهر یونسی قرار گرفت و داده‌های مورد نیاز جمع آوری شد. پس از تلفیق و ترکیب یافته‌ها با توجه به نیاز تحقیق طبقه‌بندی و سپس از طریق روش‌های توصیفی و استنباطی با بهره‌گیری از روش دلفی و آزمون T-Test به کمک نرم افزار Spss پردازش و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۱-۷- جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری مورد تحقیق کلیه شهروندان (براساس خانوار) و مسئولان (اعضای شورای شهر و پرسنل شهرداری) شهر یونسی بوده‌اند. در مورد شهروندان از آنجا که جامعه مورد پژوهش از اعضای زیادی تشکیل شده (۱۱۰۲ خانوار) و امکان مطالعه در مورد همه آنها وجود نداشت، براساس فرمول تعدیل شده کوکران (مو منی، ۱۳۸۶: ۲۱۵)،

$$n = \frac{(z_{\alpha/2} * s)^2}{d^2}$$

حجم نمونه، ۶۰ خانوار بدست آمد که برای اطمینان

بیشتر، حجم نمونه ۱۰۰ خانوار تعیین شد و براساس روش نمونه‌گیری ساده سیستماتیک، نمونه‌ها انتخاب شدند. در مورد مسئولان به دلیل کم بودن اعضا (۱۰ نفر)، پرسشنامه‌ها بین کلیه اعضا توزیع شد.

۲- مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری مدیریت شهری و مشارکت شهروندی

شهر مجموعه‌ای از فعالیت‌های انسانی و فیزیکی است و به همین علت ضرورت دارد برای استفاده بهتر امکانات و جلوگیری از هدر رفتن نیروها در شهر، مدیریتی کارآمد اعمال گردد. بنابراین مدیریت کارآمد شهرها با استفاده از دیدگاه‌های مدیریت علمی و آخرین یافته‌ها در مورد بهترین شیوه‌های برخورد با منابع انسانی و محیطی پا به عرصه وجود گذاشته است (زیاری، ۱۳۸۴: ۲۳). اصولاً مدیریت شهری به عنوان چارچوب سازمانی توسعه شهر، به سیاست‌ها، برنامه‌ها و عملیاتی اطلاق می‌شود که بتواند رشد جمعیت را با دسترسی به زیر ساخت‌های اساسی؛ مانند مسکن و اشتغال مطابقت دهند. چگونگی این مدیریت وابستگی به عواملی از قبیل ثبات سیاسی، یکپارچگی اجتماعی، رونق اقتصادی و نیز عوامل دیگری از قبیل مهارت و انگیزه‌های سیاستمداران و اشخاص استفاده‌کننده از این سیاست‌ها دارد. تحت این شرایط، چارچوب ویژگی‌های سازمانی حکومت و مدیریت شهری، به ویژه نقش اجرایی بخش دولتی و عمومی در آن، تأثیر تعیین‌کننده‌ای در موفقیت آن ایفا می‌کند (رضویان، ۱۳۸۹: ۵۰). در رویکرد جدید مدیریت شهری، حکمروایی شهری به عنوان الگویی مردم سالار از نظام تصمیم‌گیری و اداره امور شهر در تقابل با مفهوم حکومت شهری، به کار می‌رود.

برنامه‌های خود را عملی نمایند. مدیران شهری می‌توانند با جلب مشارکت مردم بر توانایی‌های مدیریتی شهر بیفزایند. بنابراین، در بحث مدیریت شهری می‌توان به نقش مستقیم شوراهای شهری، شهرداری‌ها، نمایندگان استانی منتخب در مجلس شورای اسلامی و نقش غیرمستقیم نهاد شوراهای حل اختلاف شهری، درکشاندن شهروندان به سوی کنش‌های مشارکتی اشاره نمود (زاهدی یگانه و قربانی، ۱۳۸۹: ۶). بنابراین، منظور از مشارکت، قدرت تأثیر گذاری بر تصمیم‌گیری‌ها و سهم شدن شهروندان در قدرت است. در واقع مشارکت فقط به حمایت مردم از تصمیم‌گیران و تأیید سیاست‌های آنان محدود نمی‌شود، بلکه فرآیندی است که در آن شهروندان و مسئولان در تصمیم‌گیری شهری سهم می‌شوند (برک‌پور، ۱۳۸۵: ۶۹۲). به نظر می‌رسد عوامل زیر در ظهور و گسترش ایده برنامه‌ریزی مشارکتی مؤثر بوده‌اند:

- اهمیت یافتن نقش مردم در اداره امور جامعه و پیدایش و گسترش نظام‌های سیاسی و اجتماعی مردم‌سالار.

- تجربه اندوزی از روندهای توسعه در دهه‌های گذشته، نشان دهنده این حقیقت است که عدم مشارکت مردم در فرآیند توسعه سبب وارد آمدن زیان‌های فراوان شده است.

- عدم تطابق طرح‌ها و برنامه‌ها با نیازها و خواسته‌های مردم و بروز نارضایتی‌ها و واکنش‌های منفی به این طرح‌ها از سوی مردم طی دهه‌های گذشته.

- عدم توانایی مالی دولت‌ها برای تأمین مالی طرح‌های شهرسازی.

حکروایی شهری بر این معنا استوار است که امروزه با گسترش و پیچیدگی نظام شهری و شهر نشینی، دولت‌ها دیگر به تنهایی قادر به کنترل و هدایت جوامع شهری و پاسخ‌گویی به نیازهای روز افزون توسعه شهری نیستند. بنابراین بر مبنای اصول متعددی همچون کارایی و اثر بخشی، مردم‌سالاری، عدالت، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی و غیره ضروری است تا شهروندان، بخش‌های مردمی و خصوصی و به طور کلی در قالب متشکل و سازمان یافته‌تر آن، یعنی جامعه مدنی، وارد حوزه تصمیم‌گیری و اداره امور شهر شوند. در این حالت فرآیندی از همیاری دولت، بخش عمومی، جامعه مدنی و بخش خصوصی شکل می‌گیرد که حکروایی شهری نامیده می‌شود. این فرآیند مقابل حکومت شهری قرار می‌گیرد که در آن کنترل و هدایت توسعه شهری در مجموعه سازمان‌ها و نهادهای رسمی و دولتی خلاصه می‌شد (برک‌پور، ۱۳۸۵: ۶۹۲). به منظور توانمند ساختن مدیریت شهری باید ترجیحات و فرصت‌های توسعه شهری مشخص گردد و فرصت‌های مشارکت برای همه شهروندان فراهم آید. مشارکت شهروندی از سال ۱۹۵۰، موضوع دامنه داری در حوزه برنامه‌ریزی بوده است. از این رو برنامه‌ریزان شهری تلاش نمودند در تصمیم‌گیری‌های شهری از نظرات شهروندان مطلع شوند و با همکاری آنان برنامه‌های خود را عملی سازند. برنامه‌ریزان شهری معتقدند که مشارکت، باعث می‌شود شهروندان نسبت به تصمیم‌گیری‌های صورت گرفته در شهر مسئولیت‌پذیر گردند؛ یعنی حمایت عمومی از تصمیم‌گیری‌های اتخاذی از سوی مسئولان، باعث می‌شود متولیان امر به راحتی

آنان، همچون سایر نهادهای جدید سیاسی و حکومتی به جریان‌هایی که منتهی به انقلاب مشروطه شده، باز می‌گردد. تاریخچه حکومت‌های محلی در ایران با توجه به مفهوم جدید این سازمان‌ها، در چند دوره قابل بررسی است؛

دوره اول، اولین جرعه برای تشکیل حکومت‌های محلی مربوط به متمم قانون اساسی مشروطه در سال ۱۲۸۵ ه.ش است که بر آن اساس طرح تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی یک سال پس از آن به تصویب مجلس مشروطه رسید. اگر چه این قانون هرگز به اجرا در نیامد، ولی همواره محل ارائه افکار عمومی در زمینه مشارکت سیاسی و اجتماعی مردم کشور بود.

دوره دوم، همزمان با ملی شدن صنعت نفت در ایران، نهادهای مشارکتی همانند شوراهای کنونی، مورد توجه قرار گرفت و با جایگزینی قانون شهرداری‌ها و انجمن شهر در سال ۱۳۲۸ ه.ش و قانون اصلاحی بعدی آن (قانون شهرداری)، مصوب سال ۱۳۳۱ ه.ش به جای قانون بلدیة مصوب ۱۲۸۶ ه.ش و پیش بینی انجمن شهر در جایگزینی انجمن بلدیة، موجبات تشکیل انجمن شهر و نظارت و هدایت امور مربوط به شهرداری‌ها در سال‌های بعد فراهم شد.

دوره سوم، با حذف خان و به تبع آن کدخدایان از حیات سیاسی - اجتماعی روستاها در اوایل دهه چهل و بدنبال اصلاحات ارضی، قدرت و اختیارات در میان چندین نهاد جدید از جمله تعاونی‌های روستایی، انجمن‌های ده و به فاصله چندین سال، خانه‌های انصاف و دهبان در روستاها توزیع شد و به این ترتیب قدرت مدیریت سیاسی و اجتماعی روستا به انجمن ده با قانون تشکیل انجمن‌های ده و اصلاح

- توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، بطوریکه اغلب مطالعات نشان می‌دهند که وضعیت اجتماعی و اقتصادی بالاتر به طور مستقیم با مشارکت گسترده تر شهروندان همراه است (Doha&Jena, 1992: 151).

- احساس تهدید منافع در شهروندان، وقتی که بسیاری از شهروندان دریافته که منافع خاص آنها به طور مستقیم مورد تهدید واقع شده است و این احساس خطر سبب عمل دسته جمعی و گروهی شهروندان گردیده است.

- پیچیدگی فزاینده زندگی شهری، این امر را مطرح ساخته است که فعالیت‌ها و ترجیحات جامعه بطور مداوم در حال پیچیده تر و متنوع تر شدن است و این امر ابداع ابزارهای ارتباطی و سازمانی را برای برخورد، در مواجهه با این موقعیت‌های پیچیده ضروری ساخته است (Osthvizen, 1985:51).

- جلوگیری از وابستگی جامعه به دولت، با تهیه برنامه‌هایی که ظرفیت و توان مردم را برای خودکفایی زیاد کند، غالباً انگیزه ای برای تقویت مشارکت مردمی بوده است.

- عدم تداوم فعالیت‌های توسعه و عمران، به علت عدم حفظ و نگهداری از طرح‌ها و پروژه‌ها بوسیله مردم که خود ناشی از احساس بیگانگی آنان با طرح‌ها بوده است (Shirvani, 1985: 27).

۱-۲- مشارکت شهروندی و اداره امور شهرها در ایران

حکومت‌های محلی در ایران از قدمتی دیرینه برخوردارند، ولی شروع اندیشه ایجاد نهادهای رسمی برای مشارکت مردم در امور اجرایی محل سکونت

تشکیل، حدود اختیارات و وظایف شوراهای اسلامی کشوری را مشخص نمود. شوراهای اسلامی در واقع نوعی مشارکت مردمی و سپردن امور به دست مردم بوده است. شروع جنگ تحمیلی زمینه را برای برگزاری انتخابات شوراهای و نهادینه کردن آن در ساختار اجتماعی و سیاسی ایران تنگ تر کرد. به طوری که تا پایان جنگ تحمیلی و تحریم اقتصادی آمریکا و کشورهای اروپایی، موجب شد که تشکیل شوراهای در ایران هرگز عملی نگردد. با روی کار آمدن دولت اصلاحات در دوم خرداد ۱۳۷۶، که با شعار جامعه مدنی و مردم سالاری دینی به قدرت رسیده بود، پروژه مشارکت شهروندی و جایگاه شوراهای به چالش جدی فرا خوانده شد. برگزاری انتخابات شوراهای در سال ۱۳۷۷ و تشکیل شوراهای اسلامی شهر - روستا و انتخاب شهرداران توسط شوراهای یکی از ارکان اصلی شکل گیری جامعه مدنی محلی و مدیریت شهری مشارکتی محسوب می شود. از وظایف اصلی این شوراهای علاوه بر انتخاب شهردار (سیستم مدیریت شهر به صورت شورا - شهردار)، به عنوان یک نهاد قانون گذار فعالیت های شهرداری را با بررسی شناخت کمبودها و نیازهای اجتماعی، فرهنگی و عمرانی و ... شهر، با مشارکت دادن مردم تصویب نموده و جهت اجرا در اختیار شهرداری می گذارند (حکمت نیا، موسوی، ۱۳۸۵: ۱۳۲ - ۱۳۱).

۲-۲- عوامل موثر بر مشارکت شهروندی و

پیامدهای آن

مشارکت شهری متأثر از عوامل گوناگونی است که باید در اتخاذ رویکرد مشارکتی شهری و برنامه ریزی شهری مورد توجه قرار گیرد. از جمله این عوامل می توان به نیت و قصد شرکت کنندگان، انگیزه آنان

امور اجتماعی و عمران دهات، جنبه بنیادی یافت و علیرقم اصلاحات دوباره تا پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، با ترکیب جدید به فعالیت خود ادامه داد.

دوره چهارم، رژیم شاه برای کاستن از فشارهای بین المللی و ترسیم چهره ای قانونگرا و دمکرات، در راستای انجام رفرمها و بازنگری های لازم جهت مشارکت مردم، قانون تشکیل انجمن های شهرستان و استان، را در ۳۰ خرداد ۱۳۴۹ ه.ش به تصویب رسانید، تا به اصول قانون اساسی در مورد انجمن های ایالتی و ولایتی عمل کرده باشد، با این تفاوت که در این قانون از نام استان به جای ایالت و شهرستان به جای ولایت استفاده شد (باغستانی برزکی، ۱۳۸۷: ۳۷).

دوره پنجم، با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ تغییر بنیادی در ساختار سیاسی - اجتماعی و قوانین اساسی صورت گرفت و زمینه مناسبی فراهم شد تا رویکردی جدید در اداره امور شهرها به منظور ارتقاء مدیریت و رشد پایدار مناطق شهری به تبعیت از اهداف اقتصادی - اجتماعی و سیاسی صورت گیرد. در همین راستا به منظور ارائه سیاستها و برنامه های توسعه کشور در جهت پیش برد سریع برنامه های اقتصادی - اجتماعی، فرهنگی و غیره، تشکیل سازمان های محلی و سپردن امور به دست مردم در سطوح متفاوت مورد تأکید قرار گرفت. مسئولان کشور با ضروری دانستن اداره شورایی در کشور در سطوح مختلف تشکیل شوراهای اسلامی روستا، شهر، بخش، شهرستان و استان را مورد توجه قرار داده اند. مجلس شورای اسلامی با تصویب قانون تشکیلات شوراهای اسلامی (اول آذر ۱۳۶۱)، طرز

از اجرای برخی پروژه‌ها، نبود سازوکارهای مشخص متناسب با توان اقتصادی مردم (مه‌بودی، ۱۳۸۴: ۹). در صورت فراهم شدن زمینه‌های مناسب مشارکت شهروندان در امور شهری، عمده‌ترین نتایج و پیامدهای آن؛

- آگاهی مردم از مهارت‌ها و توانایی‌های خود.

- تقویت حس اعتماد و اطمینان نسبت به مدیران شهری.

- تقویت حس همکاری بین شهروندان و مدیریت شهری.

- بروز خلاقیت شهروندان و ارائه طرح‌ها و پیشنهادات.

- حل مشکلات شهری از طریق شهروندان.

- احساس تعلق بیشتر به جامعه شهری، خواهد بود.

۳- تحلیل یافته‌ها

۳-۱- تحلیل مشارکت شهروندی و مدیریت شهری

در شهر کوچک یونسی

یکی از مهمترین مشکلاتی که شهرداری‌ها در شهرهای کوچک با آن روبرو هستند، عدم مشارکت شهروندان و یا مشارکت ضعیف آنها در مدیریت شهری است. ارزش و اهمیت روز افزون نقش مردم در اداره جوامع و رشد نظام‌های مردم‌سالار سبب توجه به ایده مشارکت مردم در امور شهری شده است. در دهه‌های اخیر جنبش‌های طرفدار مردم‌سالاری و شیوه‌های اداره جوامع به روش‌های دموکراتیک تقریباً در تمامی مناطق جهان رو به رشد و گسترش بوده و حق حاکمیت مردم بر سرنوشت خویش مقبولیت عام یافته است و این امر که مردم حق دارند در امور که مربوط به زندگی آنها می‌شود

از مشارکت شهری، انتظارات مشارکت‌کنندگان از نتایج و پاداش‌های مشارکت و سرانجام امکانات و شرایط مشارکت شهری اشاره کرد. مجموعه این عوامل و عوامل دیگری که در این زمینه می‌تواند وجود داشته باشد، بر شکل گرفتن مشارکت‌شهری و ماهیت مشارکت‌شهروندی مؤثرند. پیش شرط‌های لازم برای تحقق مشارکت شهری عبارتند از؛

- وجود فرهنگ مشارکتی - فراهم شدن ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حقوقی شهری - وجود نظام مدیریت شهری مشارکت‌خواه (شهرداری‌ها و شورای شهری). در کنار این پیش شرط‌ها نباید از نقش شهروندان آگاه و مشارکت‌خواه، رهبران محلی، اعضای شورای شهر و دانش پژوهان در بسط و گسترش فرهنگ مشارکت شهری غافل شد. در این میان عوامل تأثیرگذار که به عنوان عوامل بازدارنده ایفای نقش می‌نمایند، تأثیر بسزایی در عدم تحقق مشارکت دارند. این عوامل را می‌توان به اشکال زیر دسته بندی نمود؛

الف - موانع سیاسی؛ شامل وجود نظام برنامه‌ریزی متمرکز، فقدان مدیریت مشارکتی، وجود نگرش تک‌بعدی مسئولان و دست‌اندرکاران نسبت به موضوع مشارکت.

ب - موانع اجتماعی - فرهنگی؛ شامل پایین بودن سطح سواد و آگاهی‌های جامعه، ناهمگونی اجتماعی (وجود قومیت‌ها با تعدد زبانی، مذهبی و ...)، داشتن تجارب ناموفق از انجام پروژه‌های مشارکتی، محافظه‌کاری و بی‌اعتمادی مردم نسبت به مسئولان دولتی.

ج - موانع اقتصادی؛ شامل ضعف بنیه مالی، ترجیح منافع شخصی بر منافع جمعی، سوء استفاده‌های مالی

اقتصاد شهرهای کوچک به کشاورزی، تبعیض قائل شدن شهرداری در برخورد با مردم و اختلافات سیاسی و ملاحظات قومی در بین اعضای شورا اشاره کرد. از طرف دیگر، فرآیند طولانی پاسخگویی به مردم، شفاف نبودن قوانین و مقررات و آمد و شدهای مکرر و اغلب بی نتیجه، باعث نارضایتی شهروندان از شهرداری و عدم مشارکت آنان شده است. اگر چه تبدیل یک روستا به شهر می‌تواند گامی مثبت در راستای توسعه ی محلی باشد و از طرف دیگر با تأسیس شهرداری و اعمال قوانین لازم، رشد و توسعه ی آینده ی این شهرها هدایت می‌شود، اما باید توجه داشت که با ارتقای یک روستا به سطح شهر و شکل گیری شهرداری، مشکلات زیادی در سطح این شهرها ایجاد می‌شود. یکی از مهم ترین مشکلات، این است که ساکنان این روستاها پس از اینکه به شهر تبدیل می‌شوند، توقعات و انتظارات بسیار بالایی از مدیریت شهری دارند. بر خلاف شهرهای بزرگ، در شهرهای کوچک شهروندان نسبت به حقوق و قوانین شهری آگاهی کمی داشته و این امر به همراه ضعف فرهنگ شهروندی مشکلات مختلفی را برای مدیریت شهری به وجود آورده است. یکی از این مشکلات، درگیری مأموران شهرداری با مردم به علت نظارت و کنترل عملیات ساختمانی توسط شهرداری‌ها در شهرهای کوچک می‌باشد. بنابراین، زمینه شکل‌گیری تضادی کامل بین شهرداری و شهروندان به وجود می‌آید که باعث تضعیف جایگاه مدیریت شهری (علیزاده، ۱۳۸۸: ۱۵۸) از یکسو و مشارکت شهروندی از سوی دیگر در این شهرها شده است. خراسان رضوی با ۳۶۴۹ نفر جمعیت در سال ۱۳۸۳

دخالت کنند امروزه مورد توجه همگان است (آذربایجانی و دیگران، ۱۳۸۵: ۹۸). مشارکت شهروندان در مدیریت شهری می‌تواند به طرق مختلفی صورت گیرد، اما در این میان، مشارکت سیاسی و مشارکت مالی شهروندان نقش مهم تری در مدیریت شهری دارد. مشارکت سیاسی شهروندان در شهرهای کوچک از طریق شرکت در انتخابات شوراهای اسلامی نمود پیدا می‌کند که به دلیل مسائل مربوط به قومیت‌گرایی در شهرهای کوچک، ممکن است افرادی به عنوان شورا انتخاب شوند که صلاحیت و شایستگی لازم را نداشته باشند. از طرفی مشارکت مالی شهروندان در شهرهای کوچک بسیار پایین است، به طوری که عدم پرداخت عوارض شهری توسط شهروندان نمونه بارز عدم مشارکت مالی شهروندان در مدیریت شهری می‌باشد. در زمان حاضر برای اداره امور شهرها، هر شهروند به طور متوسط می‌باید ۵۰ هزار تومان در سال پرداخت کند. این رقم برای شهری مثل تهران تا ۱۵۰ هزار تومان برآورد شده است. نتایج یکی از تحقیقات که در سال ۱۳۷۶ توسط مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری وزارت کشور، انجام شده است نشان می‌دهد که در ۷۵ درصد شهرهای کوچک، شهروندان حتی حداقل سرانه تعیین شده یعنی ۳ هزار تومان - که حداقل تعهد مردم یک شهر است - را پرداخت نکرده اند. با چنین وضعیتی مدیریت شهری نمی‌تواند به برنامه‌ریزی و عمران و توسعه شهرها پردازد و همواره درگیر امور روزمره خواهد بود (معصوم، ۱۳۸۰: ۱۲). عدم پرداخت عوارض شهری توسط شهروندان در شهرهای کوچک ناشی از عوامل مختلفی است که از جمله آنها می‌توان به وابستگی

برگزاری جلسات، می‌تواند اولین گام در این راستا باشد.

ب- ارائه نظرات به مسئولان در مورد مسائل و مشکلات شهر؛

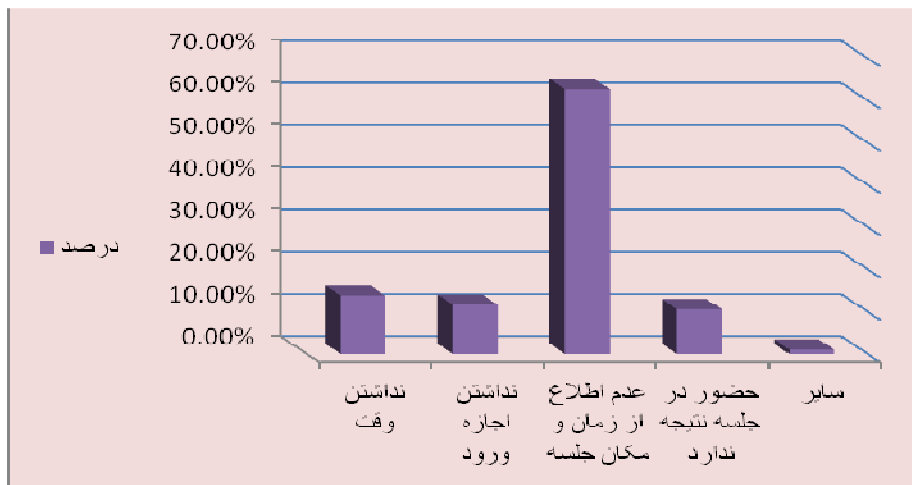
اینکه شهروندان نظرات خود را در مورد مسائل شهری به اطلاع مسئولان برسانند، نمونه‌ای از مشارکت داوطلبانه شهروندان است، که ناشی از حس مسئولیت آنان است. نتایج حاصل از بررسی‌های پرسشنامه‌ای و میدانی در شهر یونسی، نشان دهنده آن است که ۴۸٪ از شهروندان در یکسال گذشته نظرات خود را در مورد مسائل شهری به اطلاع مسئولان رساندند و ۵۲٪ گفتند که این کار را انجام ندادند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که تقریباً نزدیک به نیمی از شهروندان در یکسال گذشته با ارائه نظرات خود به مدیران شهری به نوعی در فرآیند مدیریت شهری شرکت داشتند. با این وجود با توجه به یافته‌های میدانی که نتایج آن در شکل‌های ۲ و ۳، منعکس گردیده، از مجموع شهروندان شهر یونسی، کسانی که حاضر نشده‌اند تا نظراتشان را در امور شهری به مسئولان ابراز نمایند، ۲۹٪، بی‌فایده دانستن تلاش‌ها را دلیل اصلی عدم حضور فعال و پیگیر برای حل مشکلات محله یا شهر و ۶۶٪ امورات شهر را تنها وظیفه مسئولان دانسته و یا بی‌توجهی و بی‌حوصلگی خود را انگیزه اصلی عدم همکاری ذکر کردند (شکل ۲). با توجه به این نتایج، اینک این مسئولان شهری هستند که با آگاهی بیشتر مردم، باید در برنامه‌های خود، جایی برای نظرات مردم در نظر گیرند تا بتوانند از همکاری آنان در حل مشکلات شهری بهره‌مند گردند.

تبدیل به شهر شده است و در آن شهرداری احداث گردیده است.

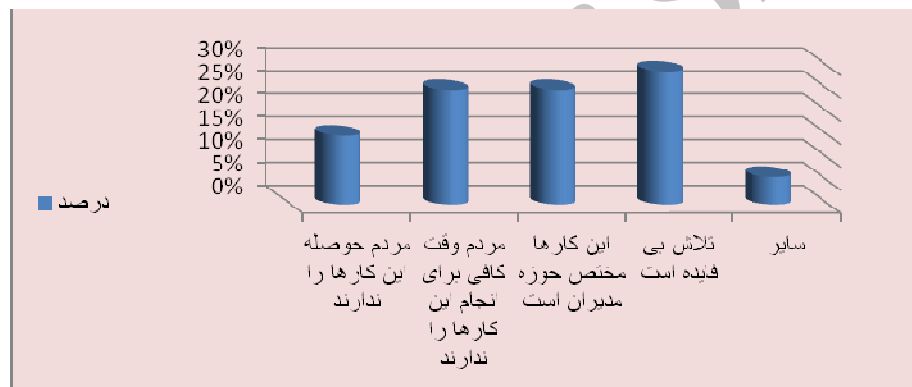
۳-۲- مشارکت شهروندان در امور مربوط به شهر

یونسی

الف- حضور شهروندان در انتخابات و مشارکت در تعیین اهداف مدیریت شهری در شهر یونسی؛
اصولاً حضور مردم در انتخابات یکی از نمونه‌های مشارکت است. عبارت دیگر مهمترین راه برای درک چگونگی مشارکت مردم، شرکت در انتخابات می‌باشد، همچنین حضور مردم در جلسات شورای شهر، به عنوان تماشاجی نشان دهنده علاقه مردم به مباحث شهر خود است. از طرف دیگر این حضور موجب ارتباط نزدیک میان شهروندان و مسئولان می‌شود. جهت بررسی این دو مقوله و اطلاع از چگونگی حضور شهروندان شهر یونسی در انتخابات و جلسات شورای اسلامی این شهر، پرسشنامه‌ای تهیه و تنظیم گردید و بر این اساس نتایج حاصل از پاسخ‌های دریافتی از ۱۰۰ نفر پرسش شونده، حاکی از آن است که ۹۱ نفر در آخرین انتخابات شورای شهر که در سال ۱۳۸۶ برگزار شده، شرکت داشتند، لیکن از این تعداد، تنها ۶ نفر در جلسات شورای شهر حضور داشتند. با توجه به یافته‌های تحقیق (شکل ۱)، ۵۹٪ از شهروندان دلیل اصلی عدم شرکت در جلسات شورا را عدم اطلاع از زمان و مکان جلسه عنوان کرده‌اند. بدین ترتیب، شورای شهر می‌بایست جهت حضور بیشتر شهروندان در جلسات تدبیری بیندیشد. زیرا بمنظور افزایش نسبت شرکت شهروندان در جلسات شورای شهر، اطلاع رسانی به موقع و شفاف در مورد زمان و مکان

شکل ۱- دلایل عدم شرکت در جلسات شورا، ماخذ: بررسی‌های میدانی نویسندگان

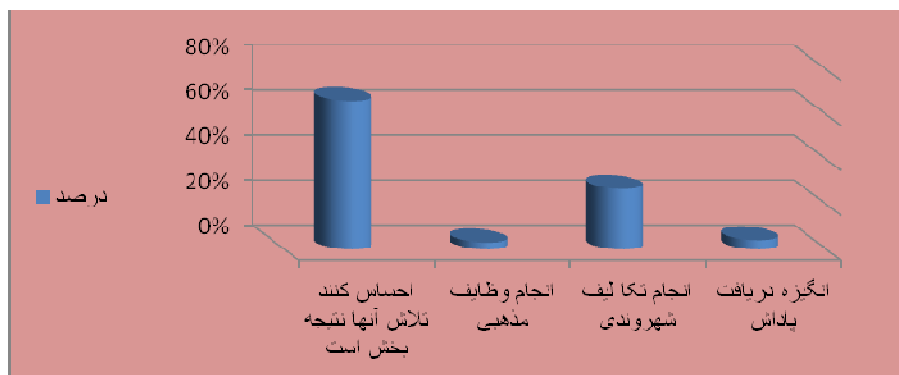
شکل ۲- دلایل عدم حضور فعال مردم در حل مشکلات محله، ماخذ: بررسی‌های میدانی نویسندگان

را به موقع پرداخت نموده‌اید؟"، آیا پرداخت به موقع عوارض را موجب بهبودی فعالیت شهرداری می‌دانید؟" نتایج حاصل از یافته‌های میدانی این پژوهش حاکی از آن است که مشارکت مردم در پرداخت عوارض مربوط به معابر عمومی بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در این ارتباط نیز از ۹۶ نفری که به این پرسشنامه پاسخ داده و در یکسال گذشته عوارض شامل حالشان شده است، تنها ۲۷٪ آنان عوارض را به موقع پرداخت کرده‌اند. در عین حال از این تعداد ۷۹٪ از شهروندان، پرداخت به

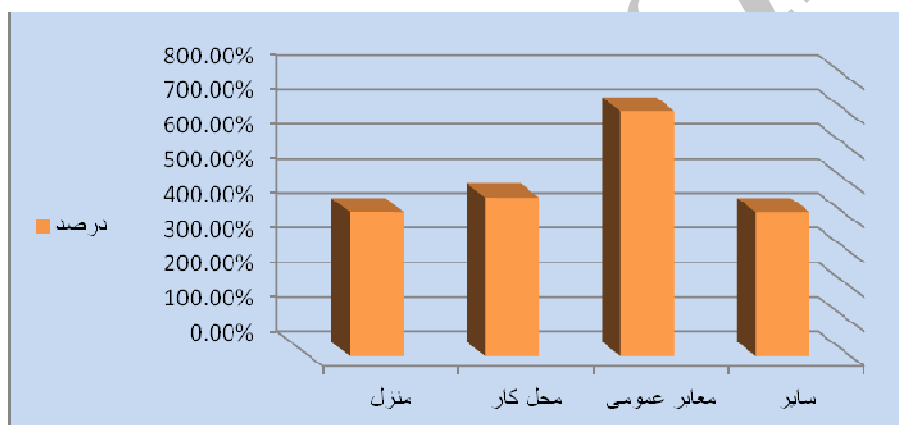
ج- تأمین مالی هزینه‌های اجرایی طرح‌های شهرداری؛

پرداخت بموقع عوارض شهرداری و همچنین کمک‌های مالی داوطلبانه مردم به شهرداری می‌تواند در اجرای بهتر طرح‌های شهری مؤثر باشد. بهمین دلیل برای بررسی این مورد و چگونگی مشارکت شهروندان یونسی در تأمین هزینه‌های شهری، سه سوال در پرسشنامه طرح شده است که به ترتیب عبارتند از: "در طول یکسال گذشته چه نوع عوارض شهرداری شامل حال شما شده است؟" "آنها

موقع عوارض را موجب بهبود فعالیت‌های شهرداری می‌دانند. اما ۲۱٪ باقیمانده از شهروندان به این موضوع اعتقادی ندارند.

شکل ۳- انگیزه همکاری با شهرداری برای حل مشکل، ماخذ: بررسی‌های میدانی نویسندگان

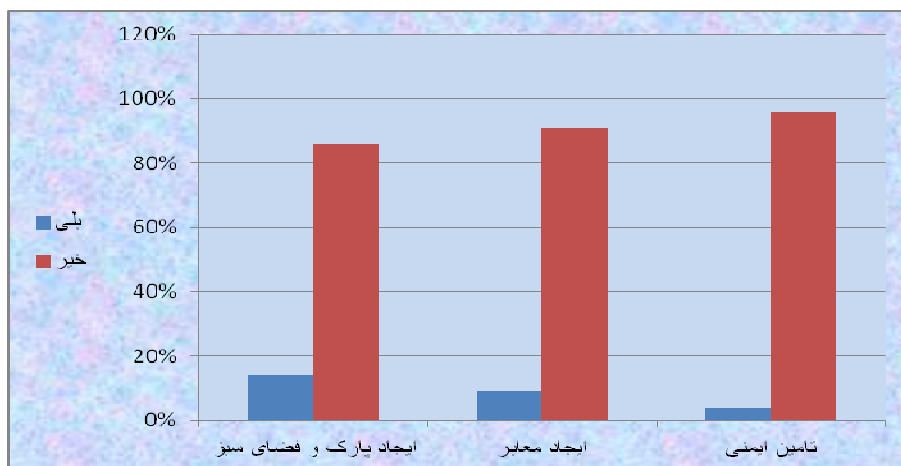

شکل ۴- نوع و درصد عوارض، ماخذ: بررسی‌های میدانی نویسندگان

صورت داوطلب، در ایجاد معابر عمومی مثل کوچه و خیابان به شهرداری کمک کرده‌اید؟"، "یکی از موضوعات مهم و اساسی هر شهر، تأمین ایمنی شهر می‌باشد آیا تا کنون بصورت داوطلب با مأمورین آتش نشانی شهر همکاری نمایید؟" نتایج حاصل از بررسی‌های میدانی در این ارتباط حاکی از آن است که همکاری شهروندان در این زمینه بسیار پایین است، بطوری که در ایجاد پارک و فضای سبز تنها ۱۴٪ شهروندان و در ایجاد معابر عمومی ۹٪ و همکاری با مأمورین آتش نشانی هم تنها ۴٪ از

د- تأمین نیروی انسانی مورد نیاز برای انجام طرح‌های شهرداری از نگاه شهروندان؛
مسئله حضور داوطلبانه مردم در فعالیت‌های شهری بصورت تأمین نیروی انسانی، نمونه‌ای بارز از مشارکت مردم در اداره امور شهر می‌باشد. اهمیت این امر موجب شد تا چگونگی مشارکت شهروندان یونسی در این ارتباط را نیز در امور شهری بررسی و ارزیابی نماییم. این موضوع را در قالب ۳ سؤال در پرسشنامه به این صورت مطرح کرده بودیم که؛ "آیا تا کنون بصورت داوطلب در ایجاد پارک و فضای سبز به شهرداری کمک کرده‌اید؟"، "آیا تاکنون به

شهروندان به صورت داوطلب همکاری داشتند (شکل شماره ۵).

شکل ۵- میزان حضور شهروندان در تأمین نیروی انسانی، ماخذ: بررسی‌های میدانی نویسندگان

۲-۳- تحلیل و آزمون یافته‌ها

شده است. این آزمون به صورت سؤال‌های بله و خیر انجام شده و با توجه به اینکه در پرسشنامه به گزینه خیر، کد ۱ و به گزینه بله، کد ۲ داده شده است، میانگین برابری جواب‌های بله و خیر ۱/۵ در نظر گرفته شده است. جداول زیر نتایج آزمون برابری میانگین جواب‌های بله و خیر (آزمون T- Test) را نشان می‌دهد.

چنانکه گذشت، میزان مشارکت شهروندان در شهر کوچک یونسی در امور مربوط به شهر با شهرداری و شورای شهر در حد پایینی است. برای اطمینان از نتایج حاصل از نمونه گیری‌های فوق‌الذکر و به منظور صحت اطمینان از قابلیت تعمیم آن به کل جامعه شهری شهر یونسی، از آزمون T- Test استفاده

جدول ۱- نتایج آزمون One-Sample t- Test مشارکت شهروندان از دید شهروندان

One-Sample Statistics						
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
K	96	1.3503	.12776	.01304		
Test Value = 1.5						
	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
K	11.484	95	.000	-.14974	-.1756	-.1239

ماخذ: تحلیل یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰.

۰/۰۵ کمتر است، این کمتر بودن معنادار بوده و بنابراین با اطمینان در سطح ۹۵٪ مردم در امور مربوط به شهر با شهرداری و شورای شهر همکاری ندارند.

همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، میانگین جامعه ۱/۳ شده که از ۱/۵ (برابری پاسخ‌های بله و خیر) کمتر است و با توجه به سطح معناداری که از

جدول ۲- نتایج آزمون One-Sample t- Test مشارکت شهروندان از دید مدیران

One-Sample Statistics				
	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
K	10	3.3600	.27162	.08589

	Test Value = 3					
	T	Df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
K	4.191	9	.002	.36000	.1657	.5543

مأخذ: تحلیل یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰.

نشان دهنده آن است که حضور در عرصه اجتماعی و مشخصاً در انتخابات و مشارکت در تعیین مدیریت شهری از دید شهروندان و هم مدیران شهری، ارزیابی آن در حد متوسط بوده است. در عین حال مشارکت اقتصادی شهروندان از دید هردو گروه نامناسب و در مورد تأمین نیروی انسانی مورد نیاز برای انجام طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی شهری نیز مشارکت شهروندان نامناسب بوده است. بالاخره تنها حضور شهروندان در فعالیت‌های فرهنگی و ورزشی، هم از نظر شهروندان و هم از نگاه مدیران شهری مناسب ارزیابی شده است.

با توجه به نتایج جدول فوق میانگین جامعه، ۳/۳۶۰۰ شده که از ۳ (چون طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت است) بیشتر است و با توجه به سطح معناداری که از ۰/۰۵ کمتر است، معنادار بوده، بنابراین با اطمینان در سطح ۹۵٪ شهروندان در امور مربوط به شهر با شورای شهر و شهرداری همکاری لازم را ندارند. اینک در جمع بندی نهایی مسأله مشارکت شهروندان در چهار زمینه اجتماعی، اقتصادی، عمرانی و فرهنگی - ورزشی از دیدگاه شهروندان و مدیران (شورای شهر، شهرداری) مورد بررسی قرار گرفت و نتایج تحلیلی آن در جدول ۳ آمده است. این یافته‌ها

جدول ۳- نتایج ارزیابی مشارکت شهروندان در مدیریت شهر کوچک یونسی

نتیجه	Sig) سطح معناداری	میانگین جامعه نمونه	میانگین سؤالات	مشارکت	
				مدیران	حضور در انتخابات و مشارکت در تعیین مدیریت شهری
متوسط	۰/۸۲۲	۳/۱	۳	مدیران	حضور در انتخابات و مشارکت در تعیین مدیریت شهری
متوسط	۰/۴۹۶	۱/۴۹	۱/۵	شهروندان	
نامناسب	۰/۳۳۳	۳/۸	۳	مدیران	مشارکت اقتصادی شهروندان
نامناسب	۰/۰۰۰	۱/۵۳۳	۱/۵	شهروندان	
نامنایب	۰/۰۰۰	۴/۲	۳	مدیران	تأمین نیروی انسانی مورد نیاز برای انجام طرح‌ها
نامناسب	۰/۰۰۰	۱/۰۹	۱/۵	شهروندان	
مناسب	۰/۰۰۰	۱/۵	۳	مدیران	حضور شهروندان در فعالیت‌های فرهنگی و ورزشی
مناسب	۰/۰۰۰	۱/۷۲	۳	شهروندان	

مأخذ: تحلیل یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۰.

از روش دلفی لیستی از مشکلاتی که معمولاً مدیریت شهری به خصوص در شهرهای کوچک با آن روبرو است، که از پژوهش‌های پیشین استخراج شده است، در اختیار اعضای شورای شهر و پرسنل شهرداری قرار گرفت و از آنها خواسته شد که از بین متغیرهای ارائه شده مهمترین مشکل را به ترتیب اولویت از ۱ تا

۳-۳- کمبود منابع درآمدی و مشکلات شهری

یونسی

به منظور بررسی و تحلیل نیازمندی‌ها و مشکلات اساسی شهر یونسی که مدیریت شهری را با مشکل مواجه ساخته و مشارکت فعالانه شهروندی می‌تواند در حل آن تاثیرگذار باشد، در این پژوهش با استفاده

اول را در اولویت بندی مشکلات کسب کرده و به عنوان مهمترین مشکل مدیریت شهری یونسی از طرف مسئولان (اعضای شورای شهر، پرسنل شهرداری) عنوان شده است.

۶ شماره گذاری کنند، مبنای تحلیل براساس میانگین متغیرهاست و هر متغییری که کمترین میانگین را کسب کند به عنوان مهمترین مشکل مدیریت شهری در شهر یونسی شناخته می شود. باتوجه به نتایج جدول زیر کمبود منابع درآمدی با میانگین ۱/۴ رتبه

جدول ۴- نتایج نظر سنجی به روش دلفی

مشکلات	شهردار	پرسنل شهرداری	پرسنل شهرداری	پرسنل شهرداری	عضو شورای شهر	عضو شورای شهر	عضو شورای شهر	عضو شورای شهر	عضو شورای شهر	میانگین
کمبود منابع درآمدی	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۴	۱	۱	۱/۴
عدم مشارکت مردم با شهرداری	۳	۲	۲	۳	۲	۴	۲	۳	۲	۲/۵
ناهماهنگی بین تخصص و شغل مدیران شهری	۵	۵	۴	۵	۶	۵	۱	۴	۴	۳
کمبود نیروی انسانی متخصص	۲	۳	۳	۲	۵	۱	۳	۲	۳	۲/۷
اختلاف اعضای شورای شهر و شهرداری	۶	۶	۵	۶	۳	۵	۴	۶	۶	۵/۳
عدم همکاری مسئولان دیگر سازمانهای شهرداری	۴	۴	۶	۴	۴	۳	۶	۵	۵	۴/۶

مأخذ: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۰.

ناشی از دلایل مختلفی می باشد که از آن میان می توان به وابستگی به اقتصاد کشاورزی، عدم وجود کارخانه‌ها و صنایع در جوار این شهرها، پایین بودن فعالیت‌های ساخت و ساز، ناچیز بودن عوارض کسبه و بازاریان و عدم پرداخت عوارض توسط شهروندان اشاره کرد. از سوی دیگر عوارض نوسازی و جرایم کمیسیون ماده ۱۰۰ نیز سهم چندانی در منابع درآمدی شهرداری‌های کوچک ندارند. از سوی دیگر عدم مشارکت شهروندان یکی از مشکلات مدیریت شهری در شهرهای کوچک و از جمله شهر یونسی می باشد. در این پژوهش در بررسی میزان مشارکت، سئولات پرسشنامه طوری طراحی شده‌اند که دلیل

۴- نتیجه گیری

باتوجه به اینکه منظور از مشارکت، قدرت تأثیر گذاری بر تصمیم گیری‌ها و سهم شدن شهروندان در قدرت است و مشارکت فقط به حمایت مردم از تصمیم گیران و تأیید سیاست‌های آنان محدود نمی شود، بلکه فرآیندی است که در آن شهروندان و مسئولان در تصمیم گیری شهری سهم می شوند. در این پژوهش کمبود منابع درآمدی و عدم مشارکت شهروندان به عنوان متغیرهای تحقیق بررسی شدند. بیشترین وجه اشتراک شهرداری‌ها در شهرهای کوچک از جمله شهر کوچک یونسی با میانگین ۱/۴ رتبه اول کمبودها، منابع مالی درآمدی است. این امر

گیری‌ها باید به عنوان یک اصل اساسی مورد توجه جدی اعضای شورای شهر قرار گیرد. زیرا طبیعی است که وقتی مردم در تصمیم‌گیری‌ها مشارکت نداشته باشند، طبیعتاً در تأمین منابع مالی شهر هم علاقه‌ای نشان نمی‌دهند. آموزش مدیران و شهروندان یکی از اصلی‌ترین راه‌های تقویت مشارکت است. در عین حال شهرداری با اعمال نظرات شهروندان در برنامه‌های خود، نیز می‌تواند انگیزه لازم جهت شرکت در حل مشکلات شهر را برای شهروندان فراهم آورد.

منابع

آذربایجانی، کریم و دیگران: (۱۳۸۵)، بررسی تأثیر عملکرد شورای شهر بر اثربخشی شهرداریها، مطالعه موردی: شورای اسلامی شهر و شهرداری آباده، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد، ۱۳۸۵.

ارسطو: (۱۳۶۴)، سیاست، ترجمه رضا عنایت، انتشارات خوارزمی، تهران، ۱۳۶۴.

ایمانی جاجرمی، حسین، فیروزآبادی، سید احمد: (۱۳۸۶)، بررسی مدل‌های سنجش عملکرد مدیریت محلی با تأکید بر سازمان‌های مدیریت شهری و روستایی در ایران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۲، زمستان ۱۳۸۶.

باغستانی‌برزکی، حوریه (۱۳۸۷): بررسی تأثیر آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی بر توسعه شهروندی فعال، پاسخگویی و شفافیت شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت امور شهری، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.

انجام یا عدم انجام عمل از شخص پرسش شونده و مدیران شهری پرسیده شده است. با توجه به نتایج تحقیق عدم مشارکت شهروندان در شهر یونسی ناشی از عدم وجود مدیریت مشارکت‌جو است. مسلماً وقتی شهروندان در جریان برنامه‌ها و تصمیمات قرار گیرند بهتر آنها را پذیرفته و در جهت پیشبرد برنامه‌ها و اهداف تلاش بیشتری خواهند کرد. نتایج یافته‌ها نشان دهنده آن است که متغیر مشارکت از دید شهروندان با میانگین جامعه ۱/۳۵۱۰ که از ۱/۵ (میانگین برابری جواب‌ها) کمتر است و با توجه به سطح معناداری که از ۰/۰۵ کمتر بوده، بنابراین، با ضریب اطمینان در سطح ۹۵٪ شهروندان در امور مربوط به شهر با شورای شهر و شهرداری مشارکت لازم را ندارند. از دید مدیران شهری نیز میانگین جامعه، بر اساس طیف ۵ گزینه ای لیکرت ۳/۳۶۰۰ بوده و با توجه به سطح معناداری که از ۰/۰۵ کمتر است، بنابراین با ضریب اطمینان در سطح ۹۵٪ شهروندان در امور مربوط به شهر با شورای شهر و شهرداری از دید مدیران نیز همکاری لازم را ندارند. بنابراین، با توجه به اینکه مشارکت مردم در تعیین اهداف و تصمیم‌گیرهای شهری بسیار پایین است، همین امر باعث شده است که مشارکت آنها در عرصه‌های دیگر هم کمتر باشد.

۵- پیشنهادها

به منظور تقویت مشارکت‌های مردمی و توسعه کارکردهای شهری؛ فراهم نمودن زمینه‌های افزایش درآمدی شهرداری و مشارکت فعالانه مردم در تصمیم

- بحرینی، حسین (۱۳۷۸): تجدد و فرا تجدد پس از آن در شهرسازی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
- ۵- برک پور، ناصر (۱۳۸۵): حکمروایی شهری و نظام اداره شهرها در ایران، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری، جلد دوم، مشهد، اسفند ۱۳۸۵.
- بشیر زادگان، فرشاد (۱۳۸۹): مشارکت شهروندی راهبردی اساسی در مدیریت کلان شهری، اولین همایش شهروندی و مدیریت محله ای حقوق و تکالیف، اداره کل مطالعات اجتماعی فرهنگی شهرداری تهران با همکاری معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹.
- حکمت نیا، حسن، موسوی، میرنجف (۱۳۸۵): تحلیلی از مشارکت شهروندان در اداره امور شهرهای ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۰، ۱۳۸۵.
- علیزاده، غفور (۱۳۸۸): بررسی مسائل و مشکلات مدیریت شهری در شهرهای کوچک (مطالعه موردی: شهرستان خواف)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۸۸.
- رهنما، محمد رحیم (۱۳۸۲): پارادایم بهبود مدیریت شهری؛ با تکیه بر شهر مشهد، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱۳۸۲.
- رضویان، محمد تقی (۱۳۸۹): مدیریت عمران شهری، انتشارات پیوند نو، تهران، ۱۳۸۹. ۱۱-
- زاهدی یگانه، امیر، قربانی، محمد: تأثیر طرح مدیریت محله در مشارکت شهروندان در اداره امور شهری، اولین همایش شهروندی و مدیریت محله ای حقوق و تکالیف، اداره کل مطالعات اجتماعی فرهنگی شهرداری تهران با همکاری معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ۱۳۸۹.
- زیاری، یوسفعلی (۱۳۸۴): بررسی نقش و عملکرد- شورای شهر در مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت، شماره ۳، تهران، ۱۳۸۴.
- شفیعی، حسن (۱۳۸۱): شوراها و نهادینگی سیاسی، ماهنامه شهرداریها شماره ۴۱، تهران ۱۳۸۱. ۱۴-
- صادقی پورخامنه، مهناز (۱۳۸۹): نقش مدیریت محله در ارتقای فرهنگ شهروندی با آموزش نحوه مشارکت در اداره امور شهر، مطالعه موردی منطقه ۳ شهرداری تهران (۱۳۸۹)، اولین همایش شهروندی و مدیریت محله ای حقوق و تکالیف، اداره کل مطالعات اجتماعی، فرهنگی شهرداری- تهران با همکاری معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹.
- فالکس، کیث (۱۳۸۱): شهروندی، ترجمه محمد تقی دلفروز، انتشارات کویر، تهران، ۱۳۸۱.
- لطیفی، غلامرضا (۱۳۸۷): مدیریت شهری، انتشارات سازمان شهرداریهای کشور، تهران، ۱۳۸۷.
- مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری (۱۳۸۰)، سازمان شهرداریهای کشور با همکاری مهندسان مشاور پارت: ارزیابی سیاست ایجاد شهرداری در روستاهای بزرگ با تاکید بر بخش شهرداریها و اشتغال، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۶، تابستان ۱۳۸۰.
- معصوم، جلال (۱۳۸۰): مشکلات مدیریت شهرهای کوچک، ماهنامه شهرداریها، سال سوم، شماره ۲۸، شهریور ۱۳۸۰.
- مهبودی، محمود (۱۳۸۴): شیوه های جلب مشارکت مردم در زمینه بهسازی و مرمت بافت های

فرسوده، نخستین همایش ملی استحکام بخشی ساختمان‌های بنایی غیر مسلح و بناهای تاریخی، شهرداری شیراز، ۱۳۸۴.

نادری یوانلو، محمد (۱۳۸۹): تحقق مشارکت شهروندی در قالب محله محوری با توجه به شرایط ایران، اولین همایش شهروندی و مدیریت محله ای حقوق و تکالیف، اداره کل مطالعات اجتماعی فرهنگی شهرداری تهران با همکاری معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹
 نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۰): بررسی جایگاه- مفهوم شهروندی در قانون شهرداری، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، تهران، ۱۳۸۰.

Clark, P: *Citizenship, A Reader*, (1994), London, Pluto press, 1994.

Duhá, A. K. and Jena P. K., (1992), *Peoples Participation in Development Process- Role. 2 Educations'*, ITPI, Sep. 1992, Vol.11, No.151

Held, D (1996): *Models of Democracy*, Cambridge, polity press, 1996.

McGill, Ronald, (1998), *Urban Management in Developing Country, Cities*, Vol. 15, No. 6, PP. 463-471, 1998.

Osthvizen, Andreas, (1980), *Participation in the Planning and Development of Urban Areas*, in: *Cities, Communities and Planning in the 1980*, Edited by: Dan Soen, Frederick A. Lazen

Riesonbery, P, (1992): *Citizenship in the Western Tradition*, chapel, Hill, university of North Carolina, 1992

Shirvani, Hamid. (1985). *The Urban Design Process*, Van Notre and Reinhold, - NewYork, 1985.